

Literární druhy a žánry:

Literární druhy – chápeme jako tři základní způsoby existence literárního díla – lyrika, epika a drama

Literární žánry – označujeme tak literární útvary, které se realizují uvnitř literárních druhů – román, óda, tragédie, přičemž i tyto žánry jsou dále diferencovány na žánrové varianty – k románu: utopický, historický, psychologický...

1. Lyrika je základní literární druh, který nemá děj, vyjadřuje pocity, nálady, dojmy, myšlenky a úvahy autora nebo hrdiny – reflektuje spíše stav, je vyjádřena ve verších (1 řádka = verš), použití básnických prostředků = obrazná pojmenování, figury..., forma lyriky = poezie

Rozlišujeme lyriku osobní, intimní, milostnou, přírodní, sociální a politickou, didaktickou, reflexivní, meditativní apod.

K základním žánrům (druhovému formě) lyriky patří:

- **Píseň** = literární žánr lyriky, kratší báseň s pravidelným rytmem a výrazným rýmem, jedná se o nejoblíbenější žánr lidové slovesnosti, např. Já do lesa nepojedu
- **Óda** = literární žánr lyriky, oslavná, radostná báseň, staří Řekové tak označovali lyrický projev vůbec. Žánrovou variantou ódy je hymnus, určený k oslavě toho nejvyššího – boha, vlasti, národa, např. Svatý Václave
- **Elegie** (žalozpěv) = literární žánr lyriky, je báseň vyjadřující smutek. Původně měla politický ráz, až posléze byla chápána jako projev žalosti nad ztrátou něčeho nám blízkého.
- **Žalm** = literární žánr lyriky, lyrický útvar zaměřený nábožensky, stává se součástí židovské i křesťanské liturgie. Vyznačuje se oslavnými motivy, projevy smutku a kajivosti. (známé jsou Žalmy krále Davida ze Starého zákona)
- **Epigram** = literární žánr lyriky, kritická, vtipná satirická báseň s pointou ostře se vyjadřující k určité události, osobě nebo jevu, např. Epigramy K. H. Borovského

Žánry stojící na pomezí lyriky a epiky:

- **Balada** = lyricko-epický žánr, který je smutného, pochmurného děje často s tragickým zakončením, často zachycuje marný zápas člověka s přírodními nebo společenskými silami, má rychlý spád a mnohdy v ní vystupují nadpřirozené bytosti. K. J. Erben: Kytice
- **Romance** = lyricko-epický žánr, báseň, která v opozici k baladě volí optimistické téma. Vzhledem k jisté nekonkrétnosti definice užívali autoři toto označení pro velmi různorodá díla, J. Neruda: Balady a romance
- **Básnická povídka, v rus. lit. Poema** – rozsáhlá báseň, jejíž děj bývá potlačen a úkor líčení citů, dojmů a nálad.

Tradiční básnické formy:

- **Sonet** (znělka) – literární žánr lyriky, básnická forma skládající se ze čtrnácti veršů rozdělených do čtyř strof, první dvě jsou čtyřveršové (kvarteta), druhé dvě tříveršové (terceta) F. Villon: Testament
- **Francouzská balada** - lyricko-epický žánr, (také villonská) je složena ze tří desetiveršových slok, z nichž každá končí vždy stejnými verši (refrémem), a pětiveršového poslání
- **Italská balada** (balatta) - lyricko-epický žánr, je složena ze čtyřveršové a desetiveršové strofy

2. Epika (z řec. Épos – slovo, vyprávění) je základní literární druh založený na ději, vyprávění příběhu, kde vystupují postavy (hlavní, vedlejší) v určitém prostředí – prostoru a v určitém čase, může být psána ve verších, nebo v próze, podle rozsahu se zpravidla člení na velkou, střední a malou. forma epiky = a) próza, b) veršovaná epika

- **Epos** = literární žánr epiky, jedná se o rozsáhlé chronologické vyprávění, spojené jednou nebo několika ústředními postavami, do děje mohou zasahovat bohové a mytologické postavy, (většinou veršovaný s bohatým dějem, mnoha postavami, e. hrdinský, historický, náboženský, rytířský (Homér: Ilíás)

- **Román** = literární žánr epiky, s rozsáhlým dějem, kromě hlavní dějové linie může obsahovat i linie vedlejší a epizodní příběhy, vystupuje v něm mnoho postav a ty procházejí vývojem. Nejčastěji psán formou prózy. Románové varianty můžeme členit na základě různých aspektů – podle časového určení (román historický, ze současnosti, utopický), podle tématu (psychologický, společenský, životopisný, výchovný, dobrodružný, sci-fi, detektivní apod.), podle výpovědní formy (román v dopisech) rozsáhlejší romány jsou zpravidla členěny na kapitoly, které na sebe mohou navazovat nebo naopak děj mísit, pozastavit jeho proud jiným vloženým příběhem, který většinou souvisí s hlavní dějovou linií. (např. A. Jirásek: F. L. Věk, H. Balzac: Otec Goriot),
- **Kronika** (letopis) = literární žánr epiky, je to chronologický záznam historických událostí, může být podaný ve verších či v próze, většinou se vyhýbá hodnocení či uvádění jednotlivých událostí v souvislosti (Kosmas: Kronika česká)
- **Novela** = literární žánr epiky, kratší prozaický útvar, jehož příběh má jednoduchý děj, ale hlavně překvapivý **zvrát v ději, zejména v závěru, překvapivý závěr!** např. romantická novela, jejímž zakladatelem byl E. A. Poe, je charakteristická hrůzou, děsivými situacemi, bizarní postavy tvoří její základ, na tuto tematiku pak navazují horory a detektivní novely. V renesanci vznikla tzv. rámcová novela – jeden příběh byl zvolen jako rámec, který motivoval vyprávění dalších příběhů postavami v novele vystupujícími. př. Boccaccio: Dekameron = soubor novel, V. Vančura: Rozmarňné léto, B. Hrabal: Ostře sledované vlaky
- **Povídka** = literární žánr epiky, kratší prozaický útvar, jehož příběh má jednoduchý děj, většinou jednu dějovou linii, s určitými postavami v určitém prostoru a čase, rozlišovat různé varianty povídek můžeme opět podle obsahu (humoreska) či rozsahu (minipovídka). Je-li styl velmi zdobný, mluvíme o arabesce. př. J. Neruda: Malostranské povídky, Šimek – Grossmann: Povídky
- **Legenda** = literární žánr epiky, stojící na pomezí velké a střední epiky, obsahově je vymezena – **pojednává o životě světce** - svatých. Existovaly dva druhy legendy – jeden zachycoval celý život světce, druhý především jeho vrcholnou fázi, tedy umučení a nanebevstoupení. Legenda mohla být i většího rozsahu, pak mluvíme o duchovním románu. př. Legenda o sv. Václavu, Legenda o sv. Kateřině
- **pohádka** – literární žánr epiky = prózy patřící do lit. žánrů lidové slovesnosti, vyprávění založené na smyšleném příběhu s existencí nadpřirozených bytostí či kouzel - magie
 - hrdina často překonává nástrahy, šťastný konec – dobro vítězí nad zlem,
 - magické číslo - pohádková trojka, sedm, dvanáct,...
 - ustálené obraty (bylo nebylo, „... a jestli neumřeli, žijí dodnes.“)
 - symboly – povah (hloupý Honza x chytrý), čarodějnice = zlo, princezna = pyšná x obyčejná....
 - neobyčejné světy, nadpřirozené bytosti, kouzla – čáry
 - pohádky: a) anonymní = lidová slovesnost - Erben, Němcová, bratři Grimmové, b) autorská, umělá - Andersen, Čapek, Werich, Svěrák
- **Pověst** = literární žánr epiky, prozaický žánr, v němž postavy či místo děje bývají obvykle zcela konkrétní, vazba pověsti s historickou skutečností není vyloučena = jádro pověsti pravdivé, ale obsahuje i další smyšlené prvky, složité rozeznat, druhy pověstí: místní, erbové, události, postavy, objektové... př. A. Jirásek: Staré pověsti české, J. Čáka: Brdské toulání.
- **Bajka** = literární žánr epiky, veršovaný nebo prozaický alegorický příběh, v němž zvířata, rostliny nebo věci jednají jako lidé, často obsahuje mravní ponaučení (Ezop: Bajky, Krylov: Bajka aj.)
- **Báje** (mýtus) = literární žánr epiky, je příběh, do něhož lidé dávných dob vtiskli své představy o vzniku světa a člověka, o přírodních jevech, o životě pozemském i posmrtném, (E. Petiška: Řecké báje a pověsti, Ovidius: Proměny)
- **Anekdota** (z řec. Anekdotos – nevidaný) nejdrobnější epický útvar, jde o libovolnou situaci, která bývá rozuzlena naprosto nečekaným způsobem. Anekdoty byly a jsou určeny především k ústnímu šíření
- **Apokryf** (z řec. Apokryfos – zatajovaná kniha) = literární žánr epiky, příběhy nezařazené do kánonu např. Bible, původně šlo vlastně o legendy, které se vázaly přímo k postavám z bible

(Jidáš) což bylo církví zakázáno, neboť v tom viděla jakési zasahování do biblických příběhů. (K. Čapek: Apokryfy)

- **Cestopis** = literární žánr epiky, stojí na hranici mezi literaturou zábavnou a věcnou. S prvním cestopisem se setkáváme již v Řecku, ani středověk neopomněl tento žánr, přidával mu však množství fantastických prvků. Až v renesanci roste zájem o pravdivý popis cizích zemí

Některé epické žánry stojí na hranici mezi uměleckou a odbornou, resp. publicistickou lit.

- **Esej** – nepřilíš dlouhý text, který se zabývá nějakou kulturní, filozofickou či jinou otázkou. Na rozdíl od odborné literatury v něm nehraje však tak důležitou roli použitá lit. citace apod. V popředí stojí autor, jeho vlastní názor, od článku se esej liší především uměleckým způsobem vyjadřování.
- **Fejeton** – drobný útvar informující zajímavě, vtipně a často s lehkou ironií nebo humorem o pozoruhodné události, věci nebo jevu. (bývaly v novinách pod čarou – podčárník)
- **Sloupek** - útvar tištěný v podobě úzkého sloupce sazby nejčastěji na okraji stránky, věnuje se spíše stručnému a obecněji přístupnému rozboru jakékoli odborné otázky.

3. Drama (z řec. dráma – čin, jednání, skutek)

= základní literární druh, který má podobně jako epika děj (patří k útvarům syžetovým), je však určeno pro jevištní provedení. Hra se člení na akty (jednání, 2-5), scény (výměna jednající osob), výstupy (změna počtu jednajících osob) a repliky (promluva jedné postavy). Základními žánry dramatu jsou tragédie a komedie.

Obvyklá struktura klasického dramatu:

- Expozice (úvod) - seznámení se s prostředím a postavami, cítíme zárodek problému
- Kolize (zápletka) – dochází k prvnímu konfliktu
- Krize (vyvrcholení) – nové vzorce jednání a řešení konfliktu, cítíme další problém
- Peripetie (obrat v ději) – děj spěje k řešení, které se ukáže být zdánlivé
- závěr = Katastrofa (řešení) – vyřešení, nemusí být katastrofou v obvyklém slova smyslu, ale závěr může mít podoby:
- a) happy end = optimistická závěr, b) katastrofa = tragický závěr, c) otevřený konec na divákovi

Dramatické druhové formy = žánry:

- Tragédie – literární žánr dramatu, hra s vážným obsahem, hrdina se dostává do konfliktu se silami, které jsou silnější než on a jimž podléhá, často umírá **př.** W. Shakespeare – Romeo a Julie
- Komedie (veselohra) - literární žánr dramatu, hra představující skutečnost tak, že postavy i jejich jednání předvádí v karikované podobě, aby vynikla jejich směšnost. (Molière: Lakomec)
- Činohra - literární žánr dramatu, v němž jde především o charakter hrdinů (K. Čapek – R.U.R.)

Hudebně dramatické žánry:

- Opera - literární žánr dramatu, v němž je spojen dramatický text s hudbou
- Opereta - literární žánr dramatu, zde se střídá mluvený a zpívaný text
- Zpěvohra - literární žánr dramatu, hra se zpěvy
- Muzikál - literární žánr dramatu, mluvená, zpěvní, hudební a taneční složka jsou propojeny
- Balet - literární žánr dramatu, propojení tance a hudby

Jiné dramatické útvary

- Melodram - literární žánr dramatu, mluvené slovo doprovázené hudbou
- Libreto- text pro zhudebnění, např. Jaroslav Kvapil k opeře Rusalka A. Dvořáka
- Fraška – žánr dramatu, který souvisel s náboženskou a morální tematikou, její vznik je spojen se smyslem pro grotesknost, pro směřování vážného a směšného, pokleslá komedie, (např.: J. K. Tyl: Fidlovačka aneb Žádný hněv a žádná rvačka)